

KOMPETENCIJŲ RAIŠKOS ASPEKTAI

Mokytojų požiūris į gebėjimus kaip profesijos kompetencijų dėmenį

Elvyda Martišauskienė

Profesorė

Socialinių mokslų (edukologijos) habilituota daktarė

Vilniaus pedagoginio universiteto

Edukologijos katedra

Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius

Tel. (85) 279 00 42

El. paštas: martisauskiene@gmail.com

Straipsnyje analizuojamas mokytojų požiūris į kardinalius gebėjimus bendrauti su ugdytiniais, diagnozuoti pasiekimus, organizuoti mokymąsi, dirbti komandoje, planuoti pedagoginę veiklą. Išryškinti prioritetiniai gebėjimai bei jų didžiausios ir mažiausios apraiškos, atskleistos gebėjimų sąsajos su žiniomis ir vertybinėmis nuostatomis, kaip kitais kompetencijos struktūriniais dėmenimis, taip pat su kitais veiksniais – mokytojų kvalifikacija, darbo stažu, lytimi.

Pagrindiniai žodžiai: gebėjimai, kompetencija, žinios, vertybinės nuostatos, požiūris.

Gebėjimai – tai išorinė raiška esminių žmogaus galių, sulydančių tiek potencialius, prigimtus gabumus, tiek jau įgytas žinias, patirtis ir susiformavusius nusiteikimus juos įgyvendinti. Kitaip sakant, tai kvintesencija visų asmens galių, sutelkta į konkrečias situacijas. Todėl gebėjimai tampa esminiu kompetencijos dėmeniu, kurį galima stebėti, išmatuoti, linkstama jų pagrindu kodifikuoti kompetencijas, net sutapatinti su kompetencija, kai ji apibrėžiama „kaip gebėjimas atlikti tam tikrą darbą (užduotį) realioje ar imituojamoje veiklos situacijoje“ (Lietuvos nacionalinės kvalifikacijų sąrangos metmenys, 2007, p. 8), arba „gebėjimai“ aiškinami kaip

žinių, įgūdžių ir požiūrių konkrečioje situacijoje visuma“ (Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų, 2005, p. 3). Mokytojo profesijos kompetencijos apraše (2007) kompetencijų turinys taip pat išskleidžiamas pedagogų mokėjimais ir sugebėjimais. Tačiau tokia prieiga tik iš dalies priimtina be platesnių paaiškinimų, nes kituose Lietuvos ir Europos Sąjungos (ES) dokumentuose kompetencija apibrėžiama kaip žinių, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų visuma (Švietimo įstatymas, 2003). Tuomet lieka neaiškios (neapibrėžtos) kitų dėmenų – žinių ir vertybinių nuostatų – funkcijos, ypač

kai žinios XXI amžiuje tampa ekonominės raidos pagrindu. Kita vertus, kaip pažymi K. Pūkelis, gebėjimas „negali egzistuoti atskirai nuo asmens“ (2009, p. 20), tad gebėjimuose natūraliai susilieja žinojimo ir norėjimo prasmės, taip pat teorijos ir praktikos dėmenys, kartu laiduodami gebėjimų kokybę, asmens kompetentingumą.

Toks sąvokų vartojimo susipynimas nesuteikia aiškumo aptariant įvairių sričių gebėjimų raišką. Be to, ugdymo procese gebėjimai dar įgauna papildomą svorį, nes tarsi pakeliami kvadratu: mokytojui reikia ne tik gebėti veikti dėstomo dalyko plotmėje, kaip daugelio profesijų dirbantiesiems, bet ir, svarbiausia, gebėti ugdyti kitų gebėjimus, atsižvelgiant į šių poreikius ir galias, vyraujančią ugdymo paradigmą, besikeičiančias aplinkybes ir kt. Todėl mokytojų gebėjimai yra sunkiai išmatuojamas dalykas. Tyrėjų žvilgsniai dažniausiai kryps ta į kompetencijas. P. Jucevičienė ir kt. (2005) nustatė didaktinių kompetencijų ir šiuolaikinių reikalavimų atitiktį, R. Čiužas, L. Šiaučiukėnienė (2007) tyrė didaktinių kompetencijų raišką, B. Anušienė (2005) gilinosi į kompetenciją kaip profesinės didaktikos sąvoką, R. Laužackas, K. Pūkelis (2000) išryškino kompetencijos ir kvalifikacijos santykį profesijos mokytojo veiklos kontekste, V. Adaškevičienė (2007), G. Krasauskas (2007) ir kt. teoretikai ir praktikai – pedagogų kompetencijų raišką ugdymo procese. Tiriamos atskiros mokytojo kompetencijos (Pukevičiūtė, 2009) ar siekiama aprėpti jų visumą (Jäger, 2003). Minėtuose ir kituose tyrimuose gebėjimai implikuojami į kontekstą, dažnai sudaro tyrimo pagrindą. Tačiau nepavyko aptikti gebėjimų, kaip kompetencijos dėmens, tyrimų,

kurie svarbūs ugdymo teorijai ir praktikai, nes kompetencijų ugdymo(si) optimizavimas daugiausia priklauso nuo visų sudedamųjų dalių bei jų sinergijos supratimo.

Kompetencijų ugdymas kelia daug **problemu**: kurios mokytojų kompetencijos, kurie jų dėmenys svarbiausi, kaip sudaryti sąlygas jų tobulinimui(si), kiek esama būklė atitinka visuomenės lūkesčius, ES prerogatyvas ir kt. Taip pat aktualu identifikuoti mokytojų požiūrį į savo gebėjimus kaip kompetencijų sublimaciją ir įvertinti jų sąryšį su žinių ir vertybinių nuostatų dėmenimis.

Šio tyrimo **objektas** – pedagogų požiūris į mokytojo profesijos gebėjimus.

Tyrimo **tikslas** – nustatyti mokytojų požiūrį į pedagoginių gebėjimų sklaidą mokytojo profesinės kompetencijos kontekste.

Tyrimo **uždaviniai**:

1. Atskleisti mokytojų požiūrį į pedagoginius gebėjimus.
2. Išryškinti gebėjimų sąryšį su kitais pedagoginių kompetencijų dėmenimis.
3. Išaiškinti kitus veiksnius, galinčius daryti poveikį pedagoginiams gebėjimams.

Tyrimo metodologija ir organizavimas

Tyrimas grindžiamas: *konstruktivistine* mokymo teorija, leidžiančia kurti savo pedagoginės veiklos supratimą, remiamą turima mokymo ir mokymosi patirtimi; *humanistine pedagogika*, padedančia ugdymo problemas sieti su moralinėmis vertybėmis.

Tyrimė taikyti šie **metodai**:

- ✓ *valstybinių dokumentų ir mokslinės literatūros sisteminė lyginamoji analizė*;

- ✓ *uždara ranginė anketa*, padėjusi nustatyti mokytojų požiūrio į įvairius pedagoginius gebėjimus lygį. Remiantis Mokytojo profesijos kompetencijos aprašu ir pedagogine praktika, anketose išskirtos penkios kardinalios gebėjimų grupės: 1) bendrauti su ugdytiniais, 2) planuoti pedagoginę veiklą, 3) organizuoti mokymąsi, 4) dirbti komandoje, 5) diagnozuoti pasiekimus. Išskirtos pedagoginių gebėjimų grupės konkretintos 40 gebėjimų, prašant mokytojų nurodyti, kuriuos jų labiausiai norėtų tobulintis;
- ✓ *statistinė duomenų analizė*, padėjusi išryškinti požiūrių į gebėjimus procentinius dažnius ir statistiškai reikšmingas sąsajas.

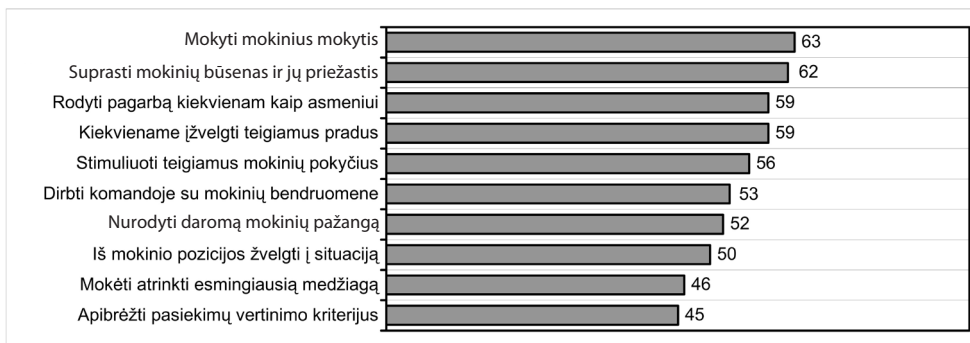
Tyrimo *imtis* sudaryta atsitiktinės atrankos būdu. Tyrime dalyvavo 538 pedagogai. Jie sutiko anoniminiu būdu užpildyti anketas.

Mokytojų požiūris į pedagoginius gebėjimus

Pagal svarbumą išskirti keturi gebėjimų lygiai: *labai svarbūs, svarbūs, nelabai svarbūs, nesvarbūs*. Tyrimo duomenys

leidžia manyti, kad pedagogai visus gebėjimus laiko daugiau ar mažiau svarbiais, nes rangui *nesvarbūs* arba visai nepriskiriami gebėjimai, arba jų nurodoma labai mažai (0,2–0,9 proc.). Tik gebėjimą dirbti tarptautinėse grupėse beveik 5 proc. respondentų mano esant nesvarbų ir beveik 2 proc. mokytojų jam priskiria mokinių fizinių galių pokyčių išvalgas. Tad tyrimo duomenys pasiskirstė daugiausia trijuose pirmuose lygiuose, o informatyviausiais laikytinas aukščiausias lygis (labai svarbūs) ir daugumos mažiausiai nurodomas trečiasis (nelabai svarbūs), kurie leidžia pajusti mokytojų požiūrių slinktį. Prioritetinių gebėjimų (dešimt geriausiai vertinamų) pasiskirstymas teikiamas 1 pav.

Duomenys leidžia manyti, kad pedagogai geba išvelgti svarbiausią mūsų dienų iššūkį – *mokymąsi mokyti* laiko svarbiausiu gebėjimu, kurį norėtų tobulinti. Pažymėtina, kad taip pat veik du trečdaliai respondentų telkia dėmesį į mokinių pažinimą, pagarbų pozityvų santykį su jais, remdamiesi ištis esmingais ugdymo proceso dalykais – teigiamų pradų, daromos pažangos išvalga, grupiniu darbu klasės bendruomenėje. Tai rodo, kad



1 pav. Gebėjimų, kuriuos mokytojai laiko labai svarbiais, geriausių vertinimų skirstinys (proc.)

einama teisinga linkme, pedagogai jaučia asmeninio santykio su ugdytiniais svarbą, pranokstančią medžiagos atrinkimą, aiškų vertinimo kriterijų apibrėžimą. Pastarieji jau tiesiogiai sietini su dėstomo dalyko medžiaga, nors jų reversas daugiausia lemia santykių su mokiniais kokybę, be to, juose turėtų rasti ištakas. Bet tai jau giluminio ugdymo proceso supratimo lygmuo, plačiai aptariamas kai kurių edukologijos mokslininkų darbuose (Ramsden, 2000; Hargreaves, 2008), turintis daugiau ar mažiau įsisąmonintą pritarimą pedagoginėje praktikoje.

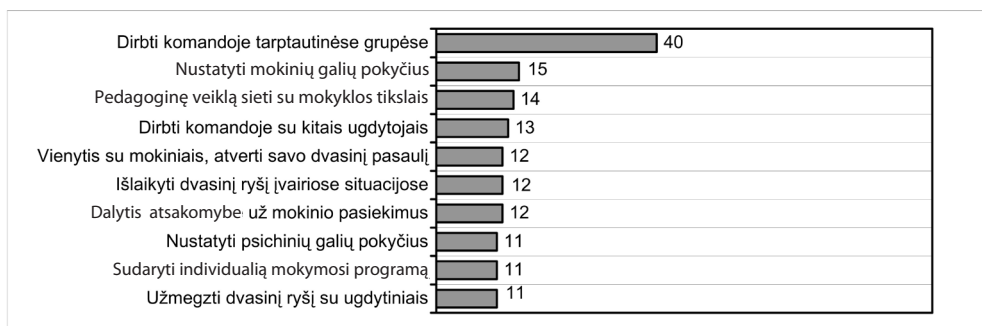
Daug mažiau gebėjimų mokytojai laikė *nelabai svarbiais*. Dešimties gebėjimų, kuriems priskiriami aukščiausi šio lygio vertinimai, pasiskirstymas pateikiamas 2 pav.

Akivaizdu, kad kas antram–trečiam mokytojui nelabai svarbu dirbti tarptautinėse grupėse. Galima manyti, kad jie neturi tokios patirties ar galimybių jos įgyti, todėl savo pedagoginių gebėjimų šia linkme nenorėtų tobulinti. Betgi kas septintas–aštuntas pedagogas laiko nelabai svarbiais ir gebėjimus dirbti komandoje su kitais ugdytojais, pedagoginę veiklą sieti su mokyklos ugdymo tikslais. Toks požiūris

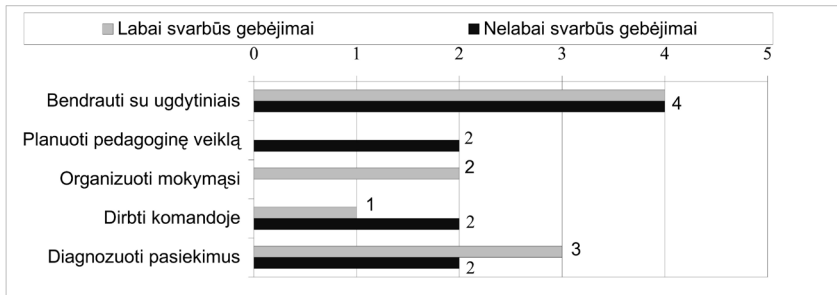
rodo, kad taip manantys pedagogai siaurai supranta ugdymo procesą, neižvelgia jį vienijančių saitų, o apsiriboja dėstomo dalyko turiniu, kartu siaurindami mokymosi įprasminimo tiek siejant jį su turima praktika, tiek su santykių gilinimu galimybės, taip blokuodami viso ugdymo proceso sinergetiką. Matyt, neatsitiktinai prie tokių požiūrių šliejasi atviru kontekstu dvasinius santykius atskleidžiantys gebėjimai (atverti savo dvasinį pasaulį, užmegzti dvasinį ryšį su ugdytiniais, dalytis atsakomybe už mokymosi pasiekimus) ar net gebėjimai sudaryti individualią programą, grindžiamą dalyko medžiaga, bei nustatyti fizinių galių pokyčius.

Lyginant 1 ir 2 pav. duomenis atrodo, kad pedagogai suvokia šiuolaikinio ugdymo tendencijas, tačiau jas labiau saisto su išorine, paviršine raiška. Kita vertus, geriausių ir blogiausių vertinimų pasiskirstymas taip pat leidžia nustatyti, kaip funkcionuoja išskirtos gebėjimų grupės (3 pav.).

Iš 3 pav. matyti, kad daugiausia rūpinamasi gebėjimu bendrauti su ugdytiniais. Tik labai svarbūs bendravimo gebėjimai paprastai apima visuotinai pripažįstamą bendravimo raišką (suprasti ugdytinių



2 pav. *Gebėjimų, kuriuos mokytojai laiko nelabai svarbiais, geriausių vertinimų skirstinys (proc.)*



3 pav. *Labai svarbių ir nelabai svarbių gebėjimų dažniausių pasirinkimų skirstinys pagal pedagoginių gebėjimų grupes (abs. sk.)*

būsenas, rodyti pagarbą, išvelgti teigiamus pradus, iš mokinio pozicijos žvelgti į situaciją), o nelabai svarbūs saistomi su dvasinėmis bendravimo ištakomis (atverti savo dvasinį pasaulį, dalytis atsakomybe už mokinių pasiekimus, užmegzti dvasinį ryšį, išlaikyti ir plėtoti jį įvairiose situacijose), leidžiančiomis suabejoti ir pirmųjų efektyvumu, juolab kad Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose (2008) ugdymo tikslai pirmiausia siejami su dvasinių galių plėtra.

Pažymėtina, kad pedagogai geba diagnozuoti pasiekimus, ypač telkti dėmesį į teigiamus pokyčius, daromą pažangą. O šios grupės nelabai svarbūs gebėjimai nukreipti į fizinių ir psichinių galių pokyčių nustatymą, vėlgi vidinius atžvilgius. Tyrimo duomenys rodo, kad daug pedagogų mano gebą organizuoti mokymąsi, bet jiems sunku dirbti komandoje, o ypač planuoti pedagoginę veiklą, kuri tampa prioritetine sritimi išsivalint naujam ugdymo tikslų taksonomijai (Marzano), susiejančiai žinių, metakognityvųjų ir ego (prasmės) lygmenis, svarbius tiek mokytojams, tiek mokiniams.

Lyginant duomenis su tų pačių pedagogų interpretacijomis, kas, jų nuomone, geriausiai atskleidžia mokytojo kompeten-

ciją (žr. Martišauskienė, 2009 a), ryškėja panašios tendencijos: daugiausia respondentų (30,2 proc.) tiesiogiai nurodo bendravimą. Dar po ketvirtadalį jį sieja su asmenybės kategorija (24,7 proc.) ar pedagogo pasirengimu (24,5 proc.). Mokymo organizavimą laiko svarbiu parametru tik per ketvirtadalį respondentų (27,8 proc.), bet mokymą mokyti nurodo vos keli pedagogai, niekas nelaiko svarbiu pasiekimų diagnozavimo, darbo komandoje.

Tyrimo duomenų palyginimas leidžia prognozuoti, kuriomis linkmėmis reikia krypti mokytojų švietimą ir savišvietą, kad būtų galima formuoti gebėjimus, atliepiančius šiuolaikinius visuomenės poreikius.

Gebėjimų sąsajos su žiniomis apie pedagoginę veiklą

Remiantis holistiniu požiūriu į kompetencijų formavimąsi nustatyta, kurių sričių žinios (žr. Martišauskienė, 2009 b) (apie bendrąsias programas, žmogaus vystymąsi, ugdymo galimybes) statistiškai reikšmingai susijusios su tiriamais gebėjimais. Taikant χ^2 kriterijų išryškėjo, kad *mažiausiai* sąsajų (mažiau nei pusės gebėjimų) (42,5 proc.) yra su *žiniomis apie naujas ugdymo technologijas* (ugdymo galimybių

sritis). Tačiau pastarųjų saitai yra stiprūs *su gebėjimu organizuoti mokymąsi*, taikant įvairias ugdymo technologijas ($\chi^2 = 296,059$; $p = 0,000$), *gebėjimu bendrauti*, rodant norą vienytis, priimant mokinius tokius, kokie jie yra, bei atveriant savo dvasinį pasaulį ($\chi^2 = 143,089$; $p = 0,000$), taip pat su gebėjimu *dirbti komandoje* tarptautinėse grupėse ($\chi^2 = 37,651$; $p = 0,000$). Todėl pozityvi požiūrių į naujas ugdymo technologijas kaita gali daryti didelį poveikį mažiau pripažįstamų gebėjimų sklaidai.

Taip pat išryškėjo, kad žinios apie *bendrasias programas* turi statistiškai reikšmingas sąsajas tik su 55 proc. gebėjimų. Stipriausios sąsajos *su gebėjimais planuoti veiklą*: kelti ilgalaikius ir trumpalaikius tikslus ($\chi^2 = 101,404$; $p = 0,000$), suprasti jų sąryšingumą ($\chi^2 = 96,178$; $p = 0,000$), *su gebėjimais diagnozuoti pasiekimus*: nurodyti daromą pažangą ($\chi^2 = 60,486$; $p = 0,000$), žinių ($\chi^2 = 57,412$; $p = 0,000$), gebėjimų ($\chi^2 = 52,727$; $p = 0,000$) pokyčius; *su gebėjimais bendrauti*: rodyti pagarbą kiekvienam kaip asmeniui ($\chi^2 = 49,735$; $p = 0,000$). Tad akivaizdu, kurie bendrųjų programų teiginiai jau daro reikšmingą poveikį daliai ugdymo proceso.

Stipresnis žinių apie žmogaus dvasinių galių sklaidą ir jų šaknijimąsi tiesos, gėrio, grožio vertybėmis sąryšis su pedagogų gebėjimais – statistiškai reikšmingų sąsajų aptikta su 67,5 proc. tirtų gebėjimų. Duomenys rodo, kad šios žinios daugiausia siejasi *su gebėjimu diagnozuoti mokinių poelgių pokyčius* ($\chi^2 = 243,687$; $p = 0,000$). Tai labai svarbus parametras, nes dalyko žinių ar gebėjimų pokyčius nesunku diagnozuoti testais ar kitais tiesiogini-

niais tikrinimo būdais. Kaip ir buvo galima tikėtis, daugiausia šių žinių reikšmingų sąsajų rasta *su gebėjimais bendrauti*, ypač išreikšti pedagoginę meilę ($\chi^2 = 114,032$; $p = 0,000$), suprasti mokinių būsenas ir jų kilimo priežastis ($\chi^2 = 72,959$; $p = 0,000$), užmegzti dvasinį ryšį su ugdytiniais ($\chi^2 = 71,974$; $p = 0,000$). Akivaizdu, kad žinios apie žmogaus dvasinių galių sklaidą glaudžiai susijusios ir *su gebėjimais planuoti pedagoginę veiklą*, ypač siejant mokyklos ugdymo tikslus su mikrorajono poreikiais ($\chi^2 = 82,836$; $p = 0,000$).

Žinios apie ugdymo galimybes (pedagoginės sąveikos būdus, lavinimo ir auklėjimo ypatumus, mokymą mokyti, ugdymo planavimą, pažangos ir pasiekimų diagnozavimą ir vertinimą) turi statistiškai reikšmingų sąsajų su 95–92,5 proc. gebėjimų. Tai rodo jų tvirtą vidinį sąryšingumą, o sąryšio kiekybinė raiška atskleidžia stipriausias gijas. 1 lentelėje pateikiamos ryškiausios žinių ir gebėjimų sąsajos.

Iš 1 lentelės duomenų matyti, kad daugiausia ir stipriausių sąsajų su gebėjimais turi *žinios apie ugdymo planavimą* (kaip rodo 3 pav., nė vienas pastarųjų rodiklių nepateko į mokytojų pirmučiausių pasirinkimų grupę). Tvirtčiausios šių žinių sąsajos yra *su gebėjimais bendrauti*, ypač suprasti mokinių būsenas ir jų kilimo priežastis bei iš mokinio pozicijos pažvelgti į situaciją, taip pat *su gebėjimais planuoti pedagoginę veiklą, dirbti komandoje* su kitais ugdytojais. Tai labai svarbūs gebėjimai, kurių dalis patenka į pedagogų mažiausiai pripažįstamą grupę. Duomenys rodo, kad žinios turi plačiausias sąsajas su *gebėjimais inicijuoti ir atskleisti ugdytiniais bei artimiesiems pozityvius pokyčius; sueiti į*

1 lentelė. Požiūrių į žinias ir gebėjimus sąsajų skirstinys (didžiausios χ^2 reikšmės, kai $p = 0,000$)

Žinios apie Gebėjimai	Bendrąsias programas	Dvasinių galių sklaidą	Ugdymo galimybes					
			Pedagoginės sąveikos būdus	Lavinimo ir auklėjimo ypatumus	Naujas ugdymo technologijas	Mokymą mokytis	Ugdymo planavimą	Pažangos ir pasiekimų vertinimą
Bendrauti su ugdytiniais: suprasti jų būsenas iš mokinio pozicijos pažvelgti į situaciją išreikšti pedagoginę meilę..... sueiti į pedagoginę sąveiką..... užmegzti dvasinį ryšį..... kiekviename išžvelgti teigiamus pradus..... rodyti pagarbą kaip asmeniui..... atverti savo dvasinį pasaulį mokiniams tokiems, kokie jie yra..... inicijuoti ir atskleisti patiems bei artimiesiems pozityvius pokyčius.....	49,735	72, 959 114, 032 71, 974	52, 851 76, 142 57, 692 81,708	60, 361 82, 619	 143, 084	75, 230	58, 174 53, 504	60, 415 58, 331
Planuoti pedagoginę veiklą: kelti ilgalaikius ir trumpalaikius ugdymo tikslus..... suprasti jų sąryšingumą visame ugdymo procese..... sieti su mokyklos ugdymo tikslais ir mikrorajono poreikiais sudaryti individualią programą.....	101, 404 96, 178		67, 324				75, 343 307,130 110, 659	72, 046 74, 213 62, 910
Organizuoti mokymąsi: taikyti įvairias ugdymo technologijas..... mokyti mokytis.....					296, 095	84, 091		74,735
Dirbti komandoje: su klasės bendruomene..... su kitais ugdytojais.....	44, 492						43,084	
Diagnozuoti pasiekimus: nurodyti daromą pažangą..... numatyti žinių pokyčius..... numatyti gebėjimų pokyčius.... numatyti psichinių galių pokyčius..... poelgių pokyčius..... prognozuoti ir koreguoti pedagoginius poveikius.....	60,486 57,412; 52,727			69, 028 73, 857 94, 312				
		243, 687		105, 390		75 ,621		

pedagoginę sąveiką; kelti ilgalaikius ir trumpalaikius ugdymo tikslus.

Apibendrintai žvelgiant matyti, kad žinių dėmuo daugiausia stipriausių sąsajų turi su gebėjimais bendrauti, planuoti pedago-

ginę veiklą, diagnozuoti pasiekimus, o mokymosi organizavimas, darbas komandoje dar vis kelia pedagogams rūpesčių. Todėl išryškėjusios sąsajos gali lengvinti minėtų gebėjimų formavimosi strategijų paiešką.

2 lentelė. Požiūrių į vertybines nuostatas ir gebėjimus sąsajų skirstinys (didžiausios χ^2 reikšmės, kai $p = 0,000$)

<i>Gebėjimai</i>	<i>Vertybinės nuostatos</i>	<i>Išsiaiškinti savo vertybių hierarchiją ir dvasinių vertybių vietą joje</i>	<i>Pedagoginę veiklą įpras- minti dvasinių vertybių žadiniu</i>	<i>Įsisąmoninti nelygstamą vaiko vertin- gumą ir lygia- vertiškumą su ugdytoju</i>	<i>Įžvelgti pedagogo misiją tautos ir pasaulio istorijoje</i>	<i>Savo gyven- nimą sieti su dvasinių vertybių įkūnijimu</i>
Bendrauti su ugdytiniais:						
suprasti jų būsenas.....					105, 262	278, 165
iš mokinio pozicijos pažvelgti į situaciją.....					126, 083	276, 875
rodyti rūpestį jų reikalais.....		66, 236				68, 782
rodyti pasirengimą dalytis atsa- komybe už mokinių pasiekimus.....	73, 405	69, 771	123, 159			80,629
atverti savo dvasinį pasaulį moki- niams tokiems, kokie jie yra.....	66, 327	62, 569	106, 235			94, 486
inicijuoti ir atskleisti patiems bei artimesiems pozityvius poky- čius.....		65, 096	76, 811			114, 063
Planuoti pedagoginę veiklą:						
kelti ilgalaikius ir trumpalaikius ugdymo tikslus.....		79, 205	130, 528			
suprasti jų sąryšingumą visame ugdymo procese.....		83, 542	108, 346		75, 365	147, 169
sieti su mokyklos ugdymo tikslais ir mikrorajono poreikiais.....			81, 088			
sudaryti individualią programą....		79, 328	125, 675		52, 011	
Organizuoti mokymąsi:						
Mokėti atrinkti esmingiausią medžiagą.....					109, 206	
Dirbti komandoje:						
su klasės bendruomene.....		48, 959				
Diagnozuoti pasiekimus:						
numatyti gebėjimų pokyčius.....				72, 124		
numatyti psichinių galių poky- čius.....	71, 435	84, 484				
išgyvenimų pokyčius.....	75, 124					
poelgių pokyčius.....			74, 729		99, 864	
įžvelgti išsiauklėjimo ir išsila- vinimo vidinį sąryšingumą.....					75, 272	87, 559
stimuluoti teigiamus poslinkius.....			78, 150			
prognozuoti ir koreguoti peda- goginius poveikius.....	76, 193	110, 182	167, 304			

Gebėjimų sąsajos su pedagogų vertybinėmis nuostatomis

Vertybinės nuostatos laikomos svarbiu visų kompetencijų dėmeniu, tačiau pedagoginių kompetencijų struktūroje joms priklauso išskirtinis vaidmuo, nes ugdymo procesas yra asmenų sąveika, kuri vyksta vertybių pagrindu (žr. Martišauskienė, 2009 c). Todėl visais laikais pedagoginė veikla tapatinama su moralinėmis nuostatomis. Šio tyrimo duomenys rodo tvirtesnes nei žinių statistines sąsajas su gebėjimais, nes tik 2,4–7,3 proc. trijų vertybinių nuostatų grupių neturi statistiškai reikšmingų sąsajų. Kaip išsidėsto tvirčiausios tirtų pedagogų gebėjimų ir vertybinių nuostatų sąsajos, pateikiama 2 lentelėje.

Duomenys atskleidžia, kad daugiausia gebėjimų sąsajų yra su pedagogų požiūriu į vaiką kaip nelygstamą vertybę, lygiavertį partnerį. Pažymėtina, kad tokie požiūriai daugiausia siejasi ne su bendravimo gebėjimais, o su pedagoginės veiklos planavimu ir diagnostavimu, tarsi susiedami ugdymo proceso pradžią ir pabaigą ir kartu atskleisdami laisvojo ugdymo paradigmos įsitvirtinimą pedagoginėje veikloje. O su bendravimo gebėjimais daugiausia siejasi pedagogų noras savo gyvenimą sieti su dvasinių vertybių ikūnijimu, vėlgi savaip patvirtindami, kad pedagogo asmenybės branda yra esminis ugdymo proceso veiksnys. Plačiai skleidžiasi pedagogų požiūriai į dvasinių vertybių žadinimą, kuris ir turėtų persmelkti visą ugdymo procesą, jį įprasmindamas mokslo, doros, grožio idėjomis. Tyrimo duomenys leidžia manyti, kad pedagogai dar mažai linkę apmąstyti savo vertybinį tapsmą, kad jie dar nedrąsiai žvelgia į savo misiją tautos ir pasau-

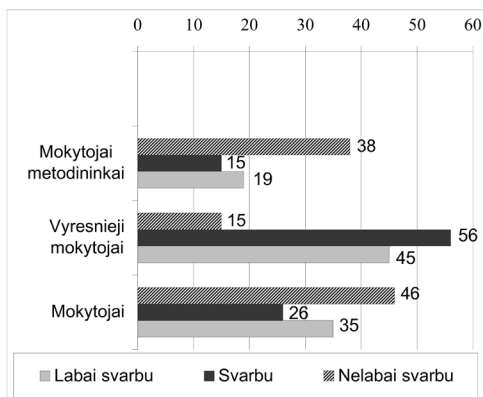
lio istorijoje (žr. Martišauskienė, 2009). Tačiau tie, kuriems pedagoginio darbo prasmė skleidžiasi šiuose horizontuose, tvirčiausias sąsajas turi su ypač reikšmingais ugdymo procese gebėjimais: suprasti mokinį, iš jo pozicijos pažvelgti į situaciją, jausti viso proceso sąryšingumą, išsiauklėjimo pokyčius.

Matyti, kad vertybinės nuostatos plačiausiai siejasi su *gebėjimais dalytis atsakomybe už mokinių pasiekimus; priimti mokinius tokius, kokie jie yra; suprasti ilgalaikių ir trumpalaikių ugdymo tikslų sąryšingumą; prognozuoti ir koreguoti pedagoginius pokyčius*.

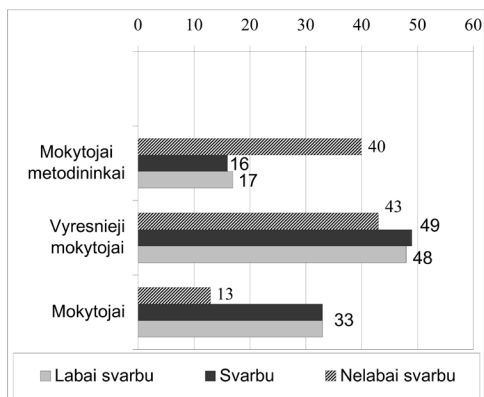
Lyginant požiūrių į žinias ir vertybes sąsajas su gebėjimais, ryškėja panašios tendencijos: menkiausios sąsajos su gebėjimais organizuoti mokymąsi ir dirbti komandoje, tai yra su realiu ugdymo procesu. Galima manyti, kad žinios ir vertybinės nuostatos dar nepasiekė tokio lygio, kad darytų jam didesnę poveikį konkrečiose pedagoginėse situacijose.

Statistinė duomenų analizė atskleidė, kad *profesinė kvalifikacija* nedaro didesnio poveikio pedagoginiams gebėjimams. Rastot sąsajos tik su gebėjimu rodyti pagarbą kiekvienam kaip asmeniui ir su gebėjimu nustatyti vertinimų pokyčius (4, 5 pav.).

Iš 1 ir 2 lentelių matyti, kad abiem atvejais šie gebėjimai būdingiausi vyresniesiems mokytojams. Mokytojų metodininkų jie perpus mažesni, o mokytojų ekspertų tyrime dalyvavo per mažai (1,5 proc.), kad būtų galima interpretuoti jų pasirinkimus. Galima manyti, kad vyresniųjų mokytojų gebėjimus galima sieti ir su amžiumi, kai jau įgyta patirtis ir dar atvira širdis moraliniams siekiams. Tokią mintį iš dalies pa-



4 pav. Gebėjimų rodyti pagarbą kiekvienam kaip asmeniui skirstinys pagal kvalifikaciją



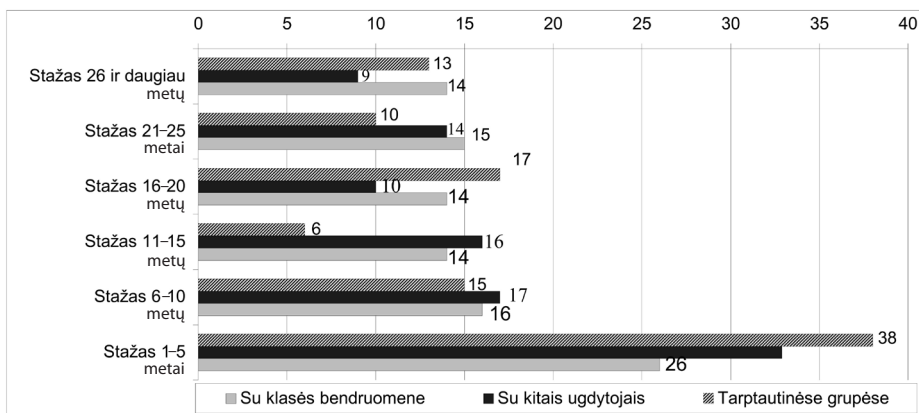
5 pav. Gebėjimų nustatyti vertinimų pokyčius skirstinys pagal kvalifikaciją

tvirtina gebėjimų sąsajos su darbo stažu. Tik šeši gebėjimai, tarp jų ir pateikti 4 ir 5 pav., turi statistiškai reikšmingų sąsajų. Gebėjimai rodyti pagarbą mokiniams ir gebėjimai diagnozuoti moralinių vertinimų pokyčius geresni mokytojų, turinčių 1–10 metų darbo stažą. Be jų, stažas daro didelį poveikį gebėjimams dirbti komandoje (6 pav.)

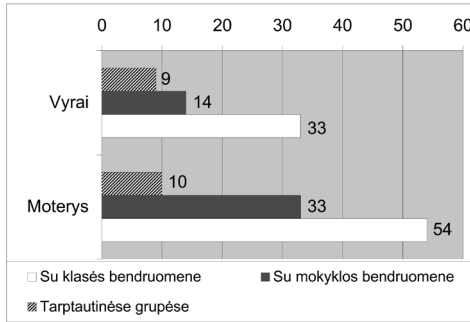
Akivaizdu, kad jauniausi pedagogai geriausiai geba dirbti komandoje, ypač tarptautinėse grupėse. Todėl kvalifikacijos

tobulinimas būtų sėkmingesnis, jei būtų atsižvelgiama į gebėjimų pokyčius.

Lytis daro didesnę poveikį gebėjimų formavimuisi. Tyrime dalyvavo 426 (88,6 proc.) moterų ir 55 (11,4 proc.) vyrų. Statistiškai reikšmingų skirtumų pagal lytį rasta su gebėjimais bendrauti, ypač reiškiant pagarbą, rūpestį, atsakomybę, atskleidžiant pozityvius pokyčius. Moterys geba tai daryti geriau (didžiausi gebėjimai nuo 30 iki 60 proc., o vyrų nuo 18,2 proc. iki 40 proc.). Tik gebėjimai dalytis atsakomy-



6 pav. Mokytojų geriausių gebėjimų dirbti komandoje skirstinys pagal pedagoginio darbo stažą



7 pav. *Gebėjimų dirbti komandoje skirstinys pagal lytį*

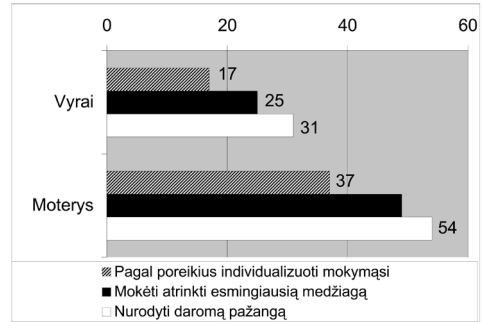
be abiejų lyčių panašūs (atitinkamai 22 ir 20 proc.). Skiriasi vyrų ir moterų *gebėjimai dirbti komandoje, planuoti ir organizuoti mokymąsi*.

Iš 7 ir 8 pav. matyti, kad ir šiais gebėjimais moterys lenkia vyrus – mažiausiai gebėjimu dirbti komandoje tarptautinėse grupėse, daugiausia – gebėjimu nurodyti daromą pažangą, gebėjimu atrinkti svarbiausią medžiagą.

Išvados

Gebėjimai yra akivaizdžiausia kompetencijos dalis, kurioje susilieja žinojimo ir prasmės, teorijos ir praktikos dėmenys, kartu laiduodami gebėjimų kokybę.

Stipriausiai išreikšti mokymo mokytis (mokymo organizavimas), suprasti mokinių būsenas ir jų kilimo priežastis, rodyti pagarbą kiekvienam kaip asmeniui, kiekviename išvelgti teigiamus pradus (bendrauti su ugdytiniais), stimuliuoti teigiamus mokinių pokyčius (diagnozuoti pasiekimus), dirbti komandoje su mokinių bendruomene (dirbti komandoje) gebėjimai, atskleidžiantys didžiausią bendrųjų kompetencijų, o kartu ir asmenybės svar-



8 pav. *Gebėjimų organizuoti ir nustatyti vertinimų pokyčius skirstinys pagal lytį*

bos pedagogo veikloje pripažinimą, atliepanti šiuolaikinę ugdymo paradigmą.

Mokytojams mažiausiai svarbūs gebėjimai dirbti komandoje tarptautinėse grupėse ar su kitais ugdytojais (dirbti komandoje), nustatyti fizinių ir psichinių galių pokyčius (diagnozuoti pasiekimus), pedagoginę veiklą sieti su mokyklos ugdymo tikslais (planuoti pedagoginę veiklą), užmegzti ir išlaikyti dvasinį ryšį (bendrauti su ugdytiniais). Tai rodo, kad naujos ugdymo strategijos, kaip ir esminiai dvasinių galių parametrai, dar randa nestiprią atliepą pedagogų praktinėje veikloje.

Nustačius gebėjimų sąsajas su kitais kompetencijos dėmenimis paaiškėjo, kad *žinios apie švietimo politiką, žmogaus vystymąsi, ugdymo galimybes* daugiausia stipriausių sąsajų turi su *gebėjimais bendrauti, planuoti pedagoginę veiklą, diagnozuoti pasiekimus*. Išryškėjo stiprus žinių apie ugdymo planavimą sąryšis su gebėjimais suprasti mokinių būsenas ir jų kilimo priežastis bei iš mokinio pozicijos pažvelgti į situaciją, taip pat *su gebėjimais planuoti pedagoginę veiklą, dirbti komandoje* su kitais ugdytojais.

Tyrimu atskleista, kad beveik visos (100–92,7 proc.) *vertybinės nuostatos* turi statistiškai reikšmingų sąsajų su gebėjimais. Stipriausios jų yra su pedagogų požiūriu į vaiką kaip nelygstamą vertybę. Plačiausiai vertybinės nuostatos skleidžiasi gebėjimais *bendrauti su ugdytiniais* (dalytis atsakomybe už mokinių pasiekimus; priimti mokinius tokius, kokie jie yra), *planuoti* (suprasti ilgalaikių ir trumpalaikių ugdymo tikslų sąryšingumą) ir *diagnozuoti* (prognozuoti ir koreguoti ugdymo pokyčius) pedagoginį procesą. Bet, kaip ir sąsajos su žiniomis, turi mažiausią sąlytį su gebėjimais organizuoti mokymąsi ir dirbti komandoje, tai yra su realiu ugdymo procesu.

LITERATŪRA

Adaškevičienė V. Kompetencijų link. – Pedagogų kompetencijų raiška ugdymo procese. Mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programų mokomoji medžiaga. Vilnius: Pedagogų profesinės raidos centras, 2007. P. 27–62.

Anužienė B. Kompetencija kaip profesinės didaktikos sąvoka // Tiltai. 2005, t. 28, p. 19–30.

Čiužas R., Šiaučiukėnienė L. Pedagogų didaktinės kompetencijos raiška Lietuvos mokyklose // Pedagogika. 2007, t. 86, p. 23–29.

Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų // Europos bendrųjų komisija, Briuselis, 10 11 2005. KOM (2005) 548 galutinis. 2005/0221 (COD).

Hargreaves A. Mokymas žinių visuomenėje: švietimas nesaugumo amžiuje. Vilnius: Homo liber, 2008.

Jäger R. S. Kompetenzen erwerben, verwalten, erweitern. Zentrum für empirische pädagogische Forschung. Universität Koblenz-Landau, 2003 // <http://www.zepf.uni-landau.de> [žiūrėta 2006 m. birželio 16 d.].

Jucevičienė P. Mokytojų didaktinės kompetencijos atitiktis šiuolaikiniams švietimo reikalavimams. Tyrimo ataskaita. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymas, 2005.

Krasauskas G. Mokytojų profesinės kompetenci-

Nustatyta, kad *profesinė kvalifikacija* nedaro didesnio poveikio pedagoginiams gebėjimams. Tik vyresnieji mokytojai palankiau vertina gebėjimą rodyti pagarbą kiekvienam kaip asmeniui ir nustatyti vertinimų pokyčius. Taip mano ir 1–10 metų darbo *stažą* turintys pedagogai, kartu jie palankiausi ir gebėjimams dirbti komandoje.

Lytis daro didesnę poveikį gebėjimų formavimuisi. Moterys geriau geba reikšti pagarbą, rūpestį, atsakomybę, atskleisti pozityvius pokyčius, nurodyti daromą pažangą, atrinkti svarbiausią medžiagą. Tačiau *gebėjimai dalytis atsakomybe, dirbti komandoje tarptautinėse grupėse yra panašūs*.

jos ugdymas stiprinant bendradarbiavimą. – Pedagogų kompetencijų raiška ugdymo procese. Mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programų mokomoji medžiaga. Vilnius: Pedagogų profesinės raidos centras, 2007. P. 307–312.

Laužackas R., Pūkelis K. Kvalifikacija ir kompetencija: samprata, santykiai bei struktūra profesijos mokytojo veiklos kontekste // Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. 2000, t. 3, p. 10–17.

Lietuvos mokytojų didaktinė kompetencija, 2006, spalio 5 (8) // http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/Mokytoju_didaktine_kompetencija.pdf

Lietuvos nacionalinės kvalifikacijų sąrangos metmenys. Vilnius: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba, 2007.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Žin., 2003, Nr. 63-2853 (2003 06 28).

Europos Komisijos Švietimo ir kultūros generalinis direktoratas. Švietimas. Mokymosi visą gyvenimą politikos plėtojimas. Tarpinė ataskaita. 2004.

Martišauskienė E. Pedagogų požiūris į mokytojų kompetencijų raišką // Acta Paedagogica Vilnensia. 2009 a, t. 22, p. 88–101.

Martišauskienė E. Žinių srities pedagogo kompetencijos ribose // Acta Paedagogica Vilnensia. 2009 b, t. 23, p. 52–62.

Martišauskienė E. Mokytojų vertybinių nuostatų įkūnijimas ugdymo procese // *Pedagogika*. 2009 c, t. 93, p. 25–35.

Mokytojo profesijos kompetencijos aprašas. SMM 2007 m. sausio 15 d. įsakymas Nr. ISAK-54.

Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2008.

Pukevičiūtė V. J. Mokinių ir studentų mokymosi

mokytis kompetencijos raiška ir ugdymo strategijos užsienio kalbos pagrindu. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2009.

Pūkelis K. Gebėjimas, kompetencija, mokymosi / studijų rezultatas, kvalifikacija ir kompetentingumas: teorinė dimensija // *Aukštojo mokslo kokybė*. 2009, t. 6, p. 12–35.

Ramsden P. Kaip mokyti aukštojoje mokykloje. Vilnius: Aidai, 2000.

ABILITIES AS A COMPONENT OF PEDAGOGICAL COMPETENCES' EXPRESSION: TEACHERS' ATTITUDE

Elyda Martišauskienė

S u m m a r y

Abilities make up the most tangible part of a competence, where components of knowing, meaning, theory and practice merge.

Following education policy documents and pedagogical practice, the cardinal groups of abilities have been identified, which are ranged by educators in the following order: *abilities to communicate with learners, to diagnose achievements, to organise learning, to work in a team, to plan educator's activity*. The abilities of teaching to learn as well as abilities to perceive learners' condition and to show respect to everybody as a personality are expressed strongest and meet the modern education paradigm.

Teachers find abilities to *work in teams and international groups or with other educators* less important. This shows that new education strategies are not taking deep roots in practical activity.

Other components of competence, such as *knowl-*

edge and value-based principles, are mainly linked with *abilities to communicate, plan educational activity and to diagnose achievements*. Such links reveal a contact of them (knowledge and value-based principles) with the real education process.

It was established that *professional qualification and working experience* have little effect on pedagogical abilities. Senior educators and those with a working experience from 1 to 10 years have a more positive attitude towards these indicators.

Gender has a more relevant influence on formation of abilities. Women tend to be better at establishing favourable relations and at selecting most important material. However evaluations of *abilities to share responsibilities, to work in teams or international groups* are similar.

Keywords: abilities, competence, knowledge, value-based principles, attitude.

Įteikta: 2009 10 15

Priimta: 2010 01 29